

Пухно, С. Самостійна науково-дослідна робота студентів вищих навчальних закладів освіти як складова їх професійної компетентності [Текст] / С. Пухно // Світогляд – Філософія – Релігія: збірник наукових праць. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2013. – Вип. 4. – С. 83-91

УДК 37. 041: 378. 111

Світлана ПУХНО

САМОСТІЙНА НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Стаття присвячена висвітленню проблем організації науково-дослідної роботи студентів вищих навчальних закладів освіти та значенню вказаного виду діяльності в процесі формування складових професійної компетентності майбутнього фахівця.

Ключові слова: *самостійна дослідницька діяльність, науково-дослідна робота, професійна компетентність, професійне мислення, професійна рефлексія, професійні складові особистості фахівця.*

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань сучасного суспільства є розвиток і формування гармонійної та всебічно розвинутої особистості, яка повинна прагнути до активної реалізації свого творчого потенціалу, крім того, сучасність потребує досить високого рівня виконання спеціалістами різних галузей своїх професійних функцій. Одним з досить складних постає питання визначення рівня сформованості професійної працездатності особистості, – потенційної готовності і фактичної здатності людини виконувати певний вид діяльності на необхідному ефективному рівні впродовж певного часу.

Професійна діяльність сучасного спеціаліста потребує досить специфічного виду аналітико-синтетичної діяльності людини, – він повинен володіти досить значною та складною системою спеціального знання, навичками активізації окремих її компонентів та використання з максимальною ефективністю під час виконання своїх професійних функцій.

Професійна компетентність майбутнього спеціаліста формується в стінах вищих навчальних закладів, в яких студент не лише оволодіває системою професійних знань, вмінь та навичок, але й виробляє навички застосовувати вказані, власне професійні здобутки, аналізуючи складні ситуації, та вчиться будувати алгоритми їх вирішення, розширювати власний інтелектуальний кругозір, оволодівати навичками організації дослідницької діяльності в умовах постійно зростаючого обсягу наукової інформації. Відповідно, організація роботи студентів за навчальними дисциплінами, необхідними для їх

професійної підготовки, потребує обов'язкової, значної як за обсягом, так і за складністю самостійно-дослідної роботи. Тому фактично методи організації, виконання та контролю самостійної роботи студентів є загальною складовою формування професійних якостей майбутнього фахівця як складових професійної компетентності і, відповідно, вимагають значної уваги викладацького складу вищих навчальних закладів. Відповідно, розробка та впровадження різних форм організації самостійної дослідницької діяльності студентів, які виконуються на різних етапах їх навчання, активізують формування професійних складових особистості як потенційного фахівця в певній галузі, і є необхідною складовою навчального процесу, без якої, фактично, стає неможливим перехід від теоретичного до практично-дієвого мислення фахівця.

Науково-дослідна робота студентів вищих навчальних закладів є основним видом діяльності, яка відповідає за набуття, примноження та оновлення знань; уміння ставити наукові завдання, планувати їх виконання, організацію збору, обробки та аналізу інформації; створює умови для генерування нових ідей та їх практичної реалізації.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми професійного становлення особистості на сьогодні досить актуальні, свідченням чого є значна кількість відповідних публікацій дослідників різних галузей та напрямків за цією тематикою [1–5].

Аналіз останніх досліджень дає підстави для виділення в сучасних публікаціях вказаної проблематики певного напрямку, а саме – виділення основних загальних психологічних складових найбільш оптимального ефективного процесу переходу навчально-професійної діяльності на рівень практичної професійної діяльності.

Певні досягнення в межах вказаного напрямку у вигляді презентацій надбань з досвіду організації самостійної дослідницької роботи з курсів психології для студентів педагогічних і непедагогічних спеціальностей Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, представлені автором статті в серії публікацій матеріалів наукових конференцій [6–8].

Мета статті. В статті представлено дослідження значення організації самостійної дослідної роботи студентів педагогічних спеціальностей вищих закладів освіти для формування складових професійного мислення та, загалом, професійного становлення майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодення потребує від вищих навчальних закладів освіти вирішення значної кількості різноманітних та різнорівневих завдань, а саме – організаційних, фінансових, матеріально-технічних, навчально-методичних та ін. Успішне вирішення цих завдань значною мірою залежить від розв'язання певних психологічних проблем, які є, по-суті, специфічною складовою кожного з них.

Проте, на першому плані в сучасній вищій освіті постають проблеми напрацювання психологічно обґрунтованого навчально-методичного

забезпечення процесу навчання, оскільки саме від цього залежить ефективність процесу формування не лише фахової, але й психологічної компетентності майбутнього спеціаліста.

Сучасні пошукачі в галузі дослідження професійного становлення особистості виділяють наступні складові цього процесу, а саме:

- наявність у людини системи сформованих мотивів, адекватній реальній професійній діяльності [1];
- активність в професійній діяльності [2];
- професійна працездатність особистості [1];
- професійна компетентність [1];
- адекватність професійної самопрезентації особистості [3].

Важливу роль в професійній спрямованості людини відіграє мотивація її діяльності і відіграє домінуючу роль у виборі професійного шляху, який включає як навчання у відповідному освітньому закладі, так і подальшу трудову діяльність. Відповідно, врахування особливостей мотивації під час вибору перспективи професійної спрямованості молоді людини є вирішальною складовою її потенційної реалізації як особистості. Під час навчання у ВНЗ за умов нормального проходження адаптаційних процесів у студентів продовжується формуватися професійна мотивація і ускладнюватися структура професійного самовизначення.

Одним з вказаних структурних компонентів запропонованої схеми є показник рівня сформованості професійної працездатності особистості як потенційної готовності і фактичної здатності людини виконувати певний вид діяльності на необхідному ефективному рівні впродовж певного часу [4].

На початку статті ми вже зазначали щодо складності професійної діяльності сучасного спеціаліста. Професійна діяльність вчителя не є виключенням. На сьогодні складність професійної діяльності вчителя обумовлена не лише розширенням діапазону загальної системи знання і методології наукових дисциплін. Практична діяльність вчителя будується відповідно до своїх особливих та специфічних законів, оскільки проблеми, з якими стикається сучасний педагог, мають багатосторонній, цілісний і комплексний характер. Фактично, подібне можна зазначити, аналізуючи складові будь-якої професійної діяльності, проте зазначимо, що саме педагогічна діяльність має свою специфіку та складність. Тому підготовка до майбутньої професійної діяльності студентів педагогічного напрямку повинна обов'язково містити систему різнорівневих самостійно-дослідних завдань, вирішення яких виконує досить значиму функцію для майбутнього фахівця – вироблення знань та вмінь вирішення різнорівневої задачі, що включає, передусім, уміння активного аналізу ситуації та наступного критичного осмислення варіантів її вирішення. Це є однією з складових вдалої реалізації людиною своїх професійних прагнень. Крім того, значна кількість проведених студентом самостійно-дослідних завдань різного рівня складності та напрямку, як правило, позначається на показниках динаміки росту

професійної самооцінки людиною себе як майбутнього фахівця і, таким чином, потенційно сприяє зниженню внутрішньої напруги та ситуативної тривожності під час реальної проблемної ситуації.

На сьогодні абсолютно зрозумілим є той факт, що перед викладачами вищої школи постає проблема не лише організації складної, різнорівневої системи презентації курсів з основних та допоміжних дисциплін, що входять до навчального процесу, але й розробка навчально-методичних заходів, спрямованих на розвиток та поглиблення професійної саморефлексії студентів.

Вказаний компонент є однією з складових формування психологічної готовності молодих людей до входження в професійну діяльність та ефективного подальшого виконання своїх професійних функцій. Дієвість вирішення вказаної проблеми, на нашу думку, полягає у розробці викладачами вищої школи для виконання студентами системи різнорівневих варіантів складності самостійних завдань з основних та додаткових дисциплін з метою активізації як алгоритмічного, так і евристичного мислення людини.

Перше передбачає використання знань для вирішення типових завдань за заданим та на власному досвіді, апробованому людиною алгоритмі їх вирішення.

Евристичне мислення має місце у випадку, коли людина вирішує завдання нового, більш складного рівня. Під час вирішення подібних завдань готові апробовані алгоритми вирішення, як правило, не призводять до ефективного результату, а тому сприяють активній пошуково-дослідній діяльності людини для знаходження узагальнених засобів вирішення поставлених задач.

Згідно наших досліджень, розробка подібних завдань так званого “проблемного рівня” для самостійної роботи студентів та впровадження їх на практиці має досить вагоме значення.

По-перше, подібна система завдань сприяє інтелектуально-пошуковому зростанню студентів, а також потенційно сприяє виникненню у них потягу до наукової творчості.

По-друге, активізується перехід від теоретично-професійного рівня мислення теоретика-початківця до рефлексивно-професійного мислення потенційного фахівця-практика.

Зрозуміло, що вирішення окреслених проблем можливо не лише за умов підвищення значення самостійної дослідної діяльності студентів під час безпосередньо саме організації учбового процесу, але й формування психологічної готовності викладачів до: ефективного врахування фактичної попередньої підготовки студентів у вигляді сформованих у них необхідних знань, вмінь та навичок; виділення та розуміння індивідуально-психологічних особливостей студентів; забезпечення продуктивного розвитку особистісного професійного навчання останніх.

Серед проблематики питань підготовки майбутніх педагогів окремо постає коло питань активізації форм роботи студентів, пов'язаних з практичним застосуванням знань з циклу психологічних дисциплін. Відсутність зв'язку між теорією та практикою впливає не лише на погіршення особистісної мотивації, але й на професійну діяльність майбутнього вчителя. В подальшому це може виражатися в погіршенні ефективності педагогічних взаємин з учнем, ускладненнях в процесі спілкування з колегами та батьками, зниженню професійної мотивації вчителя.

За О. Онанець [5], майбутній вчитель повинен бути підготовлений до виконання наступних функцій:

- управлінської – виступити в ролі керівника, тобто керувати навчально-пізнавальною діяльністю учня;
- менеджерської – бути інструктором, який допомагає учням у визначенні ресурсів виконання навчальних завдань;
- контролюючої – виступати в ролі оцінювача, коли потрібно контролювати і оцінювати навчальні досягнення учнів;
- організуючої – бути в ролі організатора різнопланової діяльності учня;
- навчальної – виступати в ролі носія знань;
- діагностично-прогностичної – виступати в ролі дослідника при визначенні реального ступеня навченості та розвитку учнів і прогнозувати на цій основі їх освітні траєкторії.

Крім того, авторка виділяє і необхідні системи вмінь, які повинен мати майбутній учитель і які зазначені в сучасних освітньо-кваліфікаційних характеристиках:

- проектувати навчально-виховного процесу;
- моделювати педагогічні ситуації;
- перетворювати наукову інформацію в навчальний матеріал;
- сприймати психологічний стан учнів;
- визначати особливості стосунків у класному колективі;
- координувати діяльність школярів;
- співпрацювати в навчально-пізнавальному процесі;
- виробляти гнучке мислення в пошуках оптимального вибору форм і методів навчально-виховної діяльності;
- оволодівати новими системами знань;
- регулювати стосунки з колегами, батьками учнів;
- здійснювати емоційний вплив на учнів;
- проводити моніторинг навчання, виховання та розвитку учнів;
- встановлювати ступінь ефективності власної діяльності;
- творчо переосмислювати досвід практиків [5, с. 36].

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що значення самостійно-дослідницької діяльності майбутніх педагогів в процесі реалізації оптимальних професійних можливостей та завдань, що висуває сьогодення, досить вагоме.

Введена автором як викладачем психологічних дисциплін практика виконання студентами Сумського державного педагогічного університету

ім. А. С. Макаренка перших та других курсів самостійних практичних дослідницьких завдань, їх розробка, наступний аналіз та представлення висновків для загального обговорення в ході роботи на практичних заняттях з курсів загальної, соціальної і, особливо, вікової та педагогічної психології, дає змогу для наступних висновків:

- відбувається оволодіння студентами практики дослідницької діяльності в галузі психології;
- реальне застосування теоретичних знань сприяє появі рефлексивного мислення в галузі педагогічної діяльності;
- розширюється діапазон знань в галузі практичної психології;
- відбувається формування педагогічних комунікативних навичок в процесі спілкування;
- виробляються стратегії подолання комунікативних бар'єрів різного рівня складності.

Подальша ефективність показників подібної практики оцінюється під час проходження студентами педагогічної практики на старших (IV, V) курсах, оскільки серед головних завдань педагогічної практики є вироблення навичок в галузі педагогічного спілкування, реалізація набутих знань з наукових спеціальних дисциплін, серед яких особливе місце займають знання курсу психологічних наук.

Організація педагогічної практики студентів старших курсів ВНЗ обов'язково включає компонент їх готовності застосувати знання з галузі психології, і в першу чергу таких її розділів, як вікова та педагогічна. В цьому процесі виникає ряд проблем.

Перша проблема полягає в тому, що теоретичні знання, набуті майбутніми вчителями у вищій школі, побудовані відповідно до внутрішньої логіки окремих наукових дисциплін і є результатом аналітичного розв'язання науково-теоретичних проблем і, відповідно цьому, носять абстрактний узагальнюючий характер [9]. Ці знання спрямовують педагогічну діяльність, але їх ефективне практичне використання вчителем залежить у першу чергу від постійного осмислення, аналізу та узагальнення власного педагогічного досвіду останнього [10]. Таке рефлексивне ставлення майбутнього вчителя до власної діяльності є однією з найважливіших психологічних умов її поглибленого усвідомлення, аналізу та прагнення до вдосконалення. Поява подібних рефлексивних процесів можлива лише за умов безпосередньої практичної взаємодії вчителя з учнем.

Рефлексивна позиція вчителя найбільш чітко проявляється саме тоді, коли він робить предметом свого аналізу певні конструктивні методологічні схеми, якими він користується в процесі виконання практичних завдань [10]. Пошукова активність та самостійність у виборі цих схем сприяє рефлексивному ставленню початківців до себе як до педагогів. У цьому процесі реалізується отримана студентом система фахового професійного знання, а також уміння та навички вирішення проблемних завдань психолого-педагогічного характеру.

Важливе місце також належить ефективності взаємодії студента під час проходження педагогічної практики та методистів з фахових дисциплін, а також педагогіки та психології. Завдання останніх полягає не лише в наданні необхідної консультативної допомоги в процесі вирішення окремих психологічних завдань та проблем, що обов'язково виникають під час взаємодії між студентами та учнями, але й в спрямуванні дієвої психолого-педагогічної активності перших. Останнє обов'язково включає обговорення певної ситуації або задачі, визначення рівня усвідомлення її майбутнім вчителем, її важливості та пропозиції конструктивних моделей вирішення, аналіз можливих наслідків. Подібні процеси взаємодії сприяють виробленню рефлексивного ставлення початківців до самих себе як суб'єктів професійно-педагогічної діяльності й постають основою для розвитку в них педагогічної рефлексії як необхідної умови професіоналізму [10].

Висновки. На сьогодні зрозумілим є той факт, що формування майбутнього фахівця – це досить складний процес, ефективність реалізації якого, по-перше, вимірюється виключно часом, по-друге, залежить від внутрішньої динаміки формування та розвитку особистісних та особистісно-професійних якостей людини, включеної у відповідну до отриманої нею освіти професійну діяльність.

По-третє, – саме відповідність та ефективність методів, засобів, форм вироблення та закріплення спеціальних знань, вмінь і навичок, залучених під час навчального процесу у вищій школі, перевіряється виключно процесом входження молодого спеціаліста в систему відповідної отриманому останнім фаху професійної діяльності. Тому вирішення студентом в процесі навчання складних самостійно-дослідних завдань під час вивчення відповідних фаху дисциплін, а також розв'язання психолого-педагогічних задач, яке він реалізує під час проходження професійної педагогічної практики, сприяє формуванню та виробленню навичок ефективного вирішення складних завдань (як теоретико-методологічних, так і психолого-педагогічних) під час подальшої професійної діяльності, і, відповідно, сприяє активному формуванню професійних якостей особистості.

Література

1. Кокун О. М. Психологічні і психофізичні передумови ефективної діяльності / О. М. Кокун // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – 2003. – Т. 5. – Ч. 2. – С. 121–129.
2. Малик С. Д. Розвиток уявлень про психічну активність та специфіку її детермінації у людини / С. Д. Малик // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 4. – Ч. 1. – С. 144–152.
3. Пастушенко О. М. Самопрезентація особистості як соціально-психологічна проблема / О. М. Пастушенко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – 2003. – Т. 5. – Ч. 2. – С. 179–182.
4. Семиченко А. В. Психические состояния : модульный курс для преподавателей и студентов / А. В. Семиченко. – К. : Свічадо, 1998. – 207 с.

5. Онаць О. Практика формування професійної компетентності молодого вчителя / Олена Онаць // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 34–40
6. Пухно С. В. Особливості організації курсу “Психологія” для підготовки бакалаврів за напрямком 0701 “Фізика” в умовах кредитно-модульної системи / С. В. Пухно // Освітні інновації : філософія, психологія, педагогіка : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (Суми, 18–19 квітня 2007 р.) – Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2007. – С. 59–60.
7. Пухно С. В. Особливості формування професійного самовизначення майбутніх фахівців / С. В. Пухно // Тези науково-технічної конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів фізико-технічного факультету, присвяченої Дню науки в Україні та 60-ти річчю Сумського державного університету (21–24 квітня). – Том I. – Суми : СумДУ, 2008. – С. 137–138.
8. Пухно С. В. Особливості професійного самовизначення студентства / С. В. Пухно // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (Суми, 16–17 квітня 2008 р.). – Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – Суми : Університетська книга, 2008. – С. 262–263.
9. Василенко Т. П. Методологические рекомендации по определению уровня педагогических знаний и умений преподавателей сферы производства при повышении квалификации / Т. П. Василенко, В. Ф. Кочуров. – М. : Известия, 1982. – 197 с.
10. Щербан Т. Д. Особливості професійного мислення педагога / Т. Д. Щербан // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – 2003. – Т. 5. – Ч. 2. – С. 316–321.

Отримано 30.01.2013

Summary

Pukhno Svitlana. Independent research activity as professional competence constituent of higher education establishments students.

The article is devoted to the organization of independent research activity of students of Higher education establishments and its importance in the process of professional competence constituent of the prospective specialist formation.

Keywords: *independent research activity, professional competence professional thinking, professional reflection, professional personal characteristics of specialist.*